

ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN NEDENLERİ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR ÇALIŞMA¹

Tolga GÜL²

Mustafa ÖZTÜRK³

ÖZET

Çocuk işçilik, insanlığın her döneminde var olan önemli bir sorundur. Bu sorun bireysel anlamda çocukların fiziksel ve ruhsal gelişimlerine zarar verirken, toplumsal anlamda ise işsizlik ve yoksulluk gibi diğer sosyal sorunları da beraberinde getirmektedir. Toplumun yoksulluk, eğitimsizlik ve işsizlik gibi sosyal sorunlarla karşı karşıya kalması, toplumun refahını ve mutluluğunu olumsuz etkilemektedir. Bu sebeple çocuk işçiliğiyle mücadele sağlıklı bir toplum olabilmek açısından önem arz etmektedir. Çocuk işçiliğiyle mücadele edilebilmesi için öncelikle bu sorunun altında yatan nedenlerin incelenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, çocuk işçiliğine neden olan faktörleri belirlemek ve çözüme yönelik öneriler sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk işçilik, İşsizlik, Yoksulluk, Göç

A CONCEPTUAL STUDY FOR THE REASONS OF CHILD WORK ABSTRACT

¹ Bu çalışma Tolga GÜL'ün Doç. Dr. Mustafa ÖZTÜRK danışmanlığında Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı'nda hazırladığı doktora tez çalışmasından derlenmiştir.

² Tolga GÜL Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, tolgagul1989@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9747-0911>

³ Doç. Dr. Mustafa ÖZTÜRK, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, mustafaozturk@sdu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7496-4385>

Child labor is an important problem that exists in every period of humanity. While this problem harms the physical and mental development of children individually, it also brings with it other social problems such as unemployment and poverty. The fact that society faces social problems such as poverty, uneducation and unemployment affects the welfare and happiness of the society. For this reason, combating child labor is important in order to be a healthy society. In order to combat child labor, the underlying causes of this problem must first be examined. In this context, the aim of the study is to determine the factors that cause child labor and to offer suggestions for solution.

Keywords: *Child labor, Unemployment, Poverty, Migration*

1. GİRİŞ

Bir toplumun geleceği çocukların geleceğine bağlıdır. Çocukların çalışma sebebiyle eğitimden uzaklaşmaları, ihmal ve istismar riskinin yüksek olduğu işyerlerinde çalışmaları, onları birçok açıdan olumsuz etkilemektedir. Eğitim imkânlarından uzak kalan bir çocuk, ileride işsizlikle ya da yoksullukla karşılaşması yüksek bir ihtimaldir. Aynı zamanda çalışma hayatında bulunması ve beraberinde ihmal ve istismara uğraması, çocukların ruhsal sağlığına kalıcı zararlar vermekle birlikte toplum inşasını da olumsuz etkilemektedir.

Yapılan araştırmalar ve çalışmalar, bu etkilerin çocuklara fiziksel ve ruhsal anlamda büyük zarar verdiğini göstermektedir. Örneğin fiziksel anlamda çocuklardaki gelişim sürecinin devam ediyor olması, çocukların yetişkinlere kıyasla fizyolojik, morfolojik ve psikolojik açıdan daha hassas ve incinebilir olmasına neden olmaktadır. İşlerin özelliklerine göre işyerinde ağır işler yapan çocukların iskelet sistemleri zarar görmekte ve kimyasal maddelerle korunmadan temas kurdukları için kanser riskleri, iş kazaları ve yaralanmalar, trafik kazaları, yetersiz dinlenme, uyku sorunları gibi birçok fiziksel sorunla karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Çalışma hayatında karşılaşılan sorunlar, bireyleri sadece fiziksel değil psikolojik açıdan da olumsuz etkilemektedir. Çocukların işyerinde ihmal ve istismara maruz kalmaları, akranları oyun oynarken ve okula giderken onların çalışmaları, fazla sorumluluklar verilmesi gibi nedenler ise çocukların psikolojik sağlıklarını ve gelişimlerini olumsuz etkilemektedir.

Bu araştırmada çocuk işçiliğine neden olan sorunlar ele alınmaya çalışılmıştır. Özellikle 2009 sonrası Ortadoğu'da gerçekleşen iç savaşlardan ötürü meydana gelen göçlerin sebep olduğu çocuk işçiliğinin boyutları, rakamlarla değerlendirilmiştir.

2. ÇOCUK İŞÇİLİK KAVRAMI

Çocuk işçilik dünyanın her yerinde kullanılan bir kavramdır. Ancak bir toplumda çocuk olarak kabul edilen bireyin başka bir toplumda yetişkin olarak kabul edilmesi ve bu toplumların kültürlerinin ve tarihlerinin farklı olması çocuk işçilik kavramının evrensel anlamda tanımlanmasını imkânsız hale getirmektedir. Brasted ve Wrigh (1996)'ta çocuk işçilikle ilgili standartlara oturmuş bir tanımın olmaması, toplumlardaki çocukluk algısının yasal mevzuata, yaşa ve geleneklere göre farklılık göstermesinden kaynaklıdır. Ancak uluslararası anlamda kabul görmüş bir örgüt olan ve Türkiye'nin de sözleşmelerine taraf olduğu ILO'ya göre çocuk işçilik; "çocukları, çocukluklarını yaşamaktan alıkoyan, potansiyellerini ve saygınlıklarını eksiltten, fiziksel ve zihinsel gelişimlerine zarar verici işlerde istihdam edilmesi olarak ifade edilmektedir (ÇSGB, 2017).

3. ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN NEDENLERİ

3.1. Yoksulluk ve Çocuk Yoksulluğu

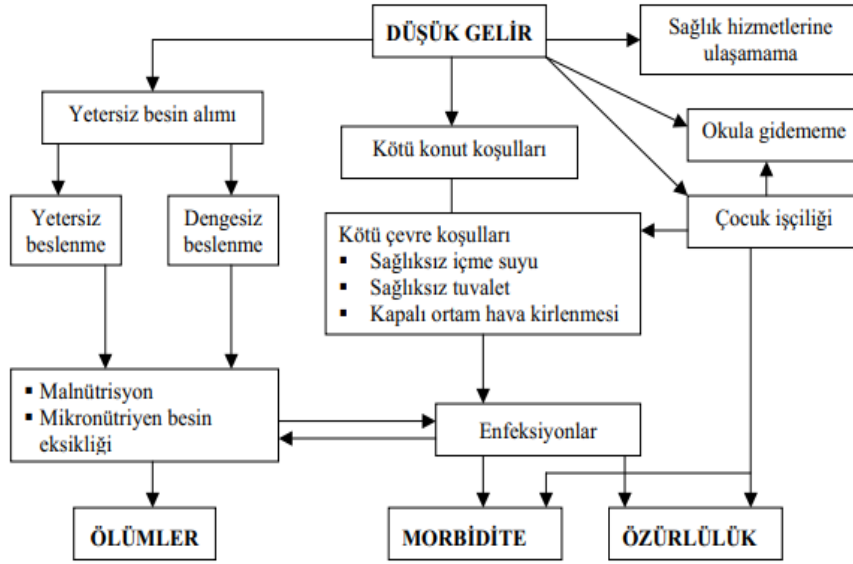
Toplumların farklı değer yargılarına sahip olmaları ve bu kavramın zaman zaman farklı algılanması yoksulluğun genel anlamda tanımlanmasını zorlaştırmaktadır (Şenses, 2017: 62). Yoksullukla ilgili çalışmalara bakıldığında "yoksulluk" tanımının 11 ayrı anlam kümesi içerdiği görülmektedir (Gordon ve Spicker, 1999:150-157).

Marshall (1999)'a göre yoksulluk, ekonomik sebeplerden kaynaklanan bir sorun olmasının ötesinde, toplumdan soyutlanmayı ve toplum dışında bırakılmayı da içeren bir kavramdır. Yoksulluk, mutlak yoksulluk ve görelî yoksulluk olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bir insanın günlük eğitim, sağlık ve barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılayamaması sonucunda ortaya çıkan duruma mutlak yoksulluk denir. Görelî yoksulluk ise bir kişi ya da grubun sahip olduğu herhangi bir şeye kıyasen yoksun olma durumu şeklinde tanımlanmaktadır (Marshall, 1999: 825).

Çocuk yoksulluğu ise çocukların gelişimlerini sağlıklı bir şekilde tamamlayabilmeleri için gerekli olan imkânlarla ulaşamamaları sonucunda ortaya çıkan bir durum olarak tanımlanmaktadır (Kahraman ve Sallan Gül, 2015: 362). Çocuk yoksulluğu, kişinin sağlık, eğitim ve beslenme gibi haklarından faydalanmasına engel olmakta ve kişiyi sadece çocukluk döneminde değil, ilerleyen dönemlerde de etkilemektedir (UNICEF, 2004: 18).

UNICEF tarafından yayınlanan “Dünya Çocuklarının Durumu 2001” adlı raporda “Yoksulluk bir aileyi sardığında, en çok etkilenenler, en çok zarar görenler yaşama, büyüme ve gelişme hakları riskte olanlar, o ailenin en küçükleridir. Günümüzde gelişmekte olan ülkelerde dünyaya gelen her on çocuktan dördü aşırı yoksullukla yaşamaktadır.” sözleriyle çocuk yoksulluğuna dikkat çekilmiştir. Hatun, Etiler ve Gönüllü’nün 2002’de yazdığı “Yoksulluk ve Çocuklar Üzerine Etkisi” adlı makalede yoksulluğun çocuk üzerine etkileri anlatılmış bu anlamda çocuk işçilikte yoksulluğun etkileri ve döngüsü “Şekil 1” de ki gibi ifade edilmiştir (Hatun ve diğerleri, 2002: 252).

Şekil 1: Çocuk İşçilik, Yoksulluk ve Riskleri

Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve çocuk işçilik istatistikleri incelendiğinde çocuk işçiliğinin az gelişmiş ülkelerde kitlesel bir sorun olduğu görülmektedir. Bu ülkelerdeki aileler, geçinebilmek için çocuklarının eğitimleri önemsemeyen, çalıştırmak zorunda kalmaktadırlar. Ayrıca yoksul ailelerin çocuklarının eğitim masraflarını karşılayamamaları da çocukların çalışmasına sebep olmaktadır (Basu ve Van, 1998; Günöz, 2007: 7; Sunal, 2011: 119).

Şekil 1 incelendiğinde yoksulluğun, çocuk işçiliğine ve eğitim sorunlarına, eğitim sorunlarının da tekrar ederek çocuk işçiliğine ve yoksulluğa sebep olan bir kısır döngü olduğu görülmektedir.

Çocuk işçiliğine neden olan en büyük faktör yoksulluktur. Yapılan araştırmalarda, çalışan çocukların büyük kısmının çocuk yoksulluğu yaşadığı ya da ailelerinin yoksul olduğu görülmektedir. Özellikle kalabalık ailelerdeki çocuklar, gerek kendileri için ve gerekse ailelerine katkı sağlamak amacıyla çalışmaktadırlar (Gülcan, 2017: 15). Sokakta çalışan çocuklara yönelik gerçekleştirilen araştırmada, çocukların % 92'sinin annesinin, % 17'sinin de babasının herhangi bir işte çalışmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca çalışan babaların yaklaşık % 70'inin inşaat işçisi, seyyar satıcı veya herhangi bir işte işçi olarak çalıştıkları sonucuna varılmıştır. Bu bulgular yoksulluğun çocukları çalışma hayatıyla karşı karşıya bıraktığını gözler önüne sermektedir (Şişman, 2006: 264).

Tablo 1: Milli Gelir Düzeyine Göre Çocuk İşçi Sayıları

	Çocuk İşçiliği		Tehlikeli İşler	
	Bin	Oran	Bin	Oran
Düşük Gelir	65.203	% 19.4	29.664	% 8.8
Düşük – Orta Gelir	58.184	% 8.5	33.465	% 4.9
Orta – Yüksek Gelir	26.209	% 6.6	7.751	% 2.0
Yüksek Gelir	2.025	% 1.2	1.645	% 1.0

ILO tarafından 2017'de yayınlanan “Çocuk İşçiliğiyle İlgili Küresel Tahminler: Sonuçlar ve Eğilimler 2012-2016” adlı raporda, 2016 yılında ülkelerin milli gelirlerine göre sınıflandırılan çocuk işçilik rakamları Tablo 1’de verilmiştir. Tablo 1’e göre ülkelerin milli gelirleri yükseldikçe çocuk işçilik oranlarının düştüğü görülmektedir. Bu sonuçla çocuk işçiliğini önlemenin en önemli yolu, yoksulluğu ortadan kaldıracak uzun vadeli ve geniş ölçekli mücadele politikaları geliştirmek olacaktır (Avşar ve Ögütoğulları, 2012: 11; ILO, 2017: 32).

3.2. Göç

Göç, insanları ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasi anlamda etkileyen, belirli süreler ve mesafeler içinde gerçekleşen coğrafi olarak mekân değiştirme süreci şeklinde tanımlanmaktadır (Erder, 1986: 9; Özer, 2004: 11). Dünya tarihinin her döneminde var olan göç olgusu günümüzde çok daha yoğun ve hızlı şekilde yaşanmaktadır. Özellikle büyük kitleler şeklinde gerçekleşen göçlerin sebebi iç savaşlardır. İnsanlar savaş ortamındaki ölüm ve yaralanma gibi risklerden uzaklaşmak için kendi coğrafyalarından başka yerlere göç etmektedirler. Göçle birlikte işsizlik, yoksulluk ve farklı istihdam biçimleri gibi sosyo-ekonomik sorunların ortaya çıkması, göç yaşamış insanların hayatlarını önemli ölçüde etkilenmesine neden olmaktadır (Harunoğulları, 2016: 29-30).

Göçten en çok çocuklar etkilenmektedir. Özellikle sanayi bölgelerine gerçekleşmiş olan düzensiz ve hızlı göçler, çocukların çalışmasındaki en ciddi sebeplerden biridir. Göçle birlikte nüfusun artması eğitim, sağlık, barınma ve istihdam gibi hizmetleri yetersiz hale getirmektedir. Göç eden ailenin ekonomik ve sosyal açıdan problemler yaşaması, çocukların da aileye gelir sağlamak ve kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çalışmalarına neden olmaktadır (Kumaş, 1993: 104; Aktaran: Dağlıoğlu, 2009: 25; ÇSGB, 2005b: 17).

Türkiye’de iç göç hareketleri, 1950’lerde sanayileşmenin etkisiyle köylerden kentlere kitlesel göçler şeklinde gerçekleşmiştir. Tarım sektöründe ekonomik verimliliğin azalması, toprağın adaletsiz dağılımı ve kentlerdeki iş imkânlarının fazlalığı göç dalgalarına sebep olmuştur (Kongar, 1996: 551-553). Göçlerle birlikte kentlerde seyyar satıcılık, işportacılık, ayakkabı boyacılığı gibi düşük ücretli, gelecek garantisi ve sosyal güvencesi olmayan yeni meslek grupları oluşmuştur. Bu mesleklerin ifa edilmesinde çocukların konumu özeldir. Çünkü bu mesleklerin özel beceri ve yetenek gerektirmemesi, 8-10 yaşındaki küçük çocuklar için bir gelir kaynağı özelliği taşımaktadır (Sarı, 2006: 126-137; Çatak, 2006: 14).

Ülkemizde göçün bir diğer sebebi de mevsimlik tarım işleridir. Tarımda çalışan mevsimlik işçiler ve gezici tarım işçileri sürekli bir göç dalgası içinde yer alırlar. Üretiminin yüksek olduğu mevsimlerde işgücüne olan talebin de artması, beraberinde mevsimlik işçilerin istihdamını da artırmaktadır. Resmi rakamlara göre yaklaşık 300 bin kişinin gezici tarım işçisi veya mevsimlik işçi olarak çalıştığı tahmin edilmektedir. Bu işçiler yılın belirli zamanlarında çalışmak amacıyla başka bölgelere göç etmektedirler. Ayrıca mevsimlik tarım işçiliğinin çocuklar üzerinde doğrudan ve dolaylı bazı etkileri vardır. Beleli (2013: 5-28)’ye göre çocukların bu işlerden etkilenme şekilleri aşağıda verilmiştir.

- Yaşadığı bölgede mevsimlik mahalli tarım işçisi olarak çalışan çocuk işçiler,
- Mevsimlik tarım göçüne ailesiyle beraber katılıp, bu işlerde tarım işçisi olarak çalışan çocuk işçiler,
- Mevsimlik tarım göçüne aileleriyle birlikte katılıp, ev veya çadır işlerinde çalışan çocuk işçiler.
- Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2012 yılında hazırlanan rapora göre, 6-18 yaş arasında istihdamda yer alan çocukların yaklaşık %44’ü mevsimlik tarım işlerinde çalışmaktadırlar

(TÜİK, 2012). Bu çocukların yılın belirli dönemlerinde aileleriyle birlikte fındık, tütün ve pamuk toplama gibi işlerde çalışmak amacıyla Adana, Kahramanmaraş, Şanlıurfa gibi şehirlere göç ettikleri belirtilmektedir (Yıldız, 2006: 138)

Çocuk işçiliğe neden olan göç türlerinden bir diğeri de zorunlu göçtür. Savaşların oluşturduğu güvensiz ortam, 2011 yılından sonra Suriye, Afganistan, Irak gibi ülkelerden Türkiye'ye büyük göç dalgalarının yaşanmasına sebep olmuştur (Beyazova, 2017: 25).

2011 yılında Suriye'den Türkiye'ye gerçekleşen göç dalgası Türkiye Cumhuriyeti tarihinde gerçekleştiren en büyük göç dalgası şeklinde belirtilmektedir. "Göç İdaresi Genel Müdürlüğü" verilerine göre 2011 - 2019 yılları arasında geçici koruma altındaki Suriyeli göçmen sayısı, düzenli olarak artmış ve bu sayının üç buçuk milyonu geçtiği belirtilmektedir. 2019 yılı itibarıyla Türkiye'ye gelen 18 yaş altı Suriyeli göçmen çocukların sayısının 1.719.553 olduğu resmi kurumlarca paylaşılmıştır. Rakamlar ve yaş aralıkları Tablo 2 de görülmektedir.

Tablo 2: Suriyeli Mültecilerin Yaş ve Cinsiyet Dağılımı

Yaş	Erkek	Kadın	Toplam
0-4	291.323	272.160	563.483
5-9	255.107	240.254	495.361
10-14	200.039	185.169	385.208
15-18	151.756	123.725	275.481

Suriyeli göçmenlerden 10-18 yaş aralığında yer alan çocukların çocuk işçi olma potansiyelleri oldukça yüksektir. Bu durum göç ettikleri bölgelerde zor şartlarda yaşayan göçmen ailelerin çocuklarını ekonomik sebeplerden dolayı tarımda, sokaklarda ve sanayinin çeşitli alanlarında çalıştırmak zorunda kalmalarından kaynaklanmaktadır (DİSK, 2017: 6). Suriyeli çocukların işgücü verileriyle ilgili resmi rakamlar olmasa da konuyla ilgili yapılan araştırmalar çocukların ağır ve olumsuz şartlarda çalıştığını göstermektedir (HRW, 2015: 32-33).

Ankara İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi tarafından 2018 yılında açıklanan rapora göre 2013-2018 yılları arasında Türkiye'de iş kazasından dolayı toplam 319 çocuk işçi hayatını kaybetmiştir. Hayatını kaybeden 319 çocuk işçiden 29'u mülteci çocuklardır. Raporda 1 Mayıs'ta yaşanan iş kazası şu cümlelerle anlatılmıştır (İSİG, 2018: 1-11);

"Adımı öğrenemediğimiz 10 yaşındaki Suriyeli çocuk işçi... 1 Mayıs İşçi Bayramı'nda İstanbul'da mendil satmak için girdiği metrobüs durağından yola düştü, metrobüsün ezdiği çocuk işçi hayatını kaybetti."

Hayatını kaybeden çocukların %10'unu mülteci çocukların oluşturması, mülteci çocukların işçi olarak çalıştıklarını ispatlamaktadır.

3.3. Eğitim

Eğitim sorunları çocuk işçiliğinin en önemli nedenlerinden biridir. Eğitimin maliyeti, yetersizliği, kalitesizliği, toplumun eğitime karşı güvensizliği ve ebeveynlerin eğitimsiz ve bilinçsiz olmaları gibi faktörler ailelerin çocuklarını çalıştırmalarına sebep olmaktadır (Bakırcı: 2004: 23-24).

Yoksul ailelerin çocukların eğitim masraflarını karşılayamaması çocukların çalışmasına sebep olmaktadır. Eğitim masraflarının devlet tarafından karşılanması çocukların eğitimde harcama yapmayacakları anlamına gelmez. Çünkü eğitim hayatında ders ve kitap dışında kıyafet, beslenme, ulaşım, kırtasiye gibi dolaylı masraflarda vardır. Bu masrafların oluşu yoksul ailelerin çocuklarını okula gönderememelerine yol açmaktadır. Eğitim hayatının devamı için gereken masrafların devlet tarafından karşılandığı Hindistan gibi ülkelerde bile aileler, çocuklarını aile bütçesine katkı sağlamaları amacıyla çalıştırmaktadırlar (Şahin, 2009: 39). Bu sorun karşılıklı olarak yoksulluğu da yaratan bir kısır döngüye dönüşmektedir. Ayrıca Türkiye'de okuryazar olmayan nüfusun yoksulluk oranı % 41 iken, lise üzerinde eğitimli nüfusun yoksulluk oranı % 1,5'lere kadar düşmektedir. Bu veriler de göstermektedir ki, bireylerin eğitim düzeyinin artması, yoksulluk risklerini azaltmaktadır (Tor, 2010: 32).

Çalışan çocukların eğitime devam edememelerinin altında yoksulluktan farklı sebeplerde vardır. Özellikle son yıllarda, eğitim sisteminin iş piyasasına hitap edememesine bağlı olarak, eğitimi tamamlayan gençlerin iş bulmakta zorlanması, çocukların eğitimden beklentilerinin azalmasına ve çalışmalarına sebep olmaktadır (Köksal ve Lordoğlu, 1993: 8). Eğitim sisteminin bu anlamda yetersizliği, nitelikli işgücü yetişmesine engel olmakta ve gençlerin istihdam olanakları kısıtlanmaktadır. Ayrıca bu durum ailelerinde çocuklarını okula göndermek yerine çalışmalarını tercih etmelerine yol açmaktadır (Fidan, 2004: 34). Çalışan çocuklar üzerine yapılan araştırmaya göre, okula devam etmeyen çocuk işçilerin aileleri, çocuklarını okula göndermeme nedeni olarak ekonomik sebeplerin dışında eğitim kalitesinin düşük olmasını da belirtmişlerdir (Adaman ve Keyder, 2005: 66).

Ebeveynlerin eğitim düzeylerinin düşük olması, eğitimin iyi bir gelecek sunacağına inanmamaları, okula ulaşmanın yetersiz olması ve nitelikli eğitim hizmetlerinin sunulmaması, ebeveynlerin çocuklarını daha

kazançlı uğraşlara yönlendirmelerini cazip hale getirmektedir (Şişmanlar, 2017: 50). Brown ve diğerleri (2002) “Ailenin ekonomik durumu yanında ebeveynlerin eğitim seviyesinin de çocuk işçiliği üzerinde etkili olduğunu söylemişlerdir. Anne ve babanın eğitim düzeylerinin düşük olması, çocuk sorumluluğu konusunu anlamamalarına ve beraberinde çocuklarının para kazanması hususunda ısrarcı bir tavır almalarına sebep olmaktadır (Brown ve diğerleri 2002: 19; Fidan,2004: 33-34).

Türkiye’de de çocuk işçiliği ile eğitim arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Yapılan araştırmalar, zorunlu eğitimin sekiz yıla çıkarılmış olmasının Türkiye’de çocuk işçiliğinin azaltılmasında ciddi etkisinin olduğunu göstermektedir. UNICEF tarafından yapılan araştırma sonuçlarına göre zorunlu eğitim süresindeki artışın çocuk işçiliğini azalttığı ve kırsal bölgelerdeki çocuk işçiliğinin 1999-2006 yıllarında % 50 oranında azaldığı görülmektedir. Ancak bu durum, sadece çocukların eğitim olanaklarına erişme noktasındaki sıkıntılardan değil, aynı zamanda eğitim sistemine olan güvenin olmamasından ve ebeveynlerin eğitim seviyelerinin düşük olmasından kaynaklanmaktadır (ÇŞGB, 2006: 20; UNICEF, 2006).

3.4. Çocuk İşgücüne Olan Talep

Çocuk işçiliğine neden olan faktörlerden bir diğeri de işverenlerin çocuk işgücüne yönelik talepleridir (Kulaksız, 2014: 108). Çocuk emeğinin ucuz olması, çocukların yasalar hakkında bilgisizlikleri ve yönetilebilir olmaları işverenler tarafından talep edilmelerine sebep olmaktadır (Şişman, 2003: 7). Ayrıca çocukların haklarını savunma konusunda yetersiz olmaları, sosyal güvencelerinin olmayışı ve işten çıkarılabilmelerinin kolay olması işveren açısından avantaj olarak değerlendirilmektedir (Drew, 2003: 6-7).

Bazı teorisyenler yoksullukla çocuk işçiliği arasındaki ilişkiyi, gelir yetersizliğine değil, işverenlerin ekonomik çıkarları sonucunda çocukları çalıştırmalarına bağlamışlardır (Işık, 2003: 22; Aktaran: Terzi, 2009: 18). Türkiye İstatistik Kurumu tarafından gerçekleştirilen Çocuk İşgücü Anketinin sonuçları bu durumun ispatı niteliğindedir. TÜİK’e göre 2006 yılında çalışan çocukların % 25.8’i 100 TL’den az, % 26.2’si 101-200 TL arası, % 19.3’ü 201-300 TL arası ve % 10.4’ü ise 401 TL ve üzeri ücretlerle çalışmaktadırlar.

İşverenlerin çocuk emeğine olan taleplerinin bir diğer sebebi de çocukların sahip olduğu fiziksel özelliklerdir. Çocukların fiziksel özelliklerinin halı dokumacılığı, örgü ürünleri ve süs eşyaları gibi

ürünlerin üretiminde avantaj sağlaması, çocuk emeğine olan talebi artırmaktadır (Bequele ve Boyden, 1995: 2; Tor, 2010: 33).

Derrien (1994: 100) ise çocuk emeğinin işverenler açısından ayrıcalıklı bir işgücü olmasının nedenlerini aşağıdaki maddelere bağlamıştır.

- Eğitim gerektirmeyen işler için niteliksiz işgücüdür,
- Yetişkin işçiye göre ucuzdur, hiç ücret verilmeden de çalıştırılabilirler,
- Yasal değildir, statüleri yoktur, örgütlenemezler,
- Hukuksal problemlere neden olmazlar, masraf çıkarmazlar,
- Uysal bir emektir, bağımlıdır, güvencesizdir, başkaldıramazlar,
- Esnek işgücüdür,
- Fiziksel özellikleri nedeniyle tekstil, el işleri gibi işlerde tercih edilirler,
- İşten kolaylıkla çıkarılabilirler.

3.5. Geleneksel Bakış

Çocukların çalışmasına yönelik görüşler toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Bazı toplumlarda çocuğun sağlıklı bir gelişim göstermesi için sadece eğitimlerine odaklanmaları savunulurken, bazı toplumlarda ise çocukların çalışmasının gelişimlerine katkı sağladığı savunulmaktadır (Osan, 2009: 44; Erbay, 2010: 214). Bu görüşün savunulduğu toplumlarda çocukların çalışması, sorumluluk alması ve ev işlerine yardım etmesi gibi etkinliklerde bulunmasının çocuğun geleceği için faydalı olacağı düşünülmektedir (Drew, 2003: 4-5). Çocukların çalışmadan hayatın zorluklarını göremeyeceklerini savunan bu görüş, çocukların çalışma hayatına atılmalarına sebep olmaktadır. Ayrıca geleneksel bakış genellikle gelişmekte olan ülkelerde görülmektedir (Karaman ve Özçalık, 2007: 33).

Kırsal bölgelerde geleneksel kültür içinde yetişmiş olan çocukların ailelerin yanlarında çalışmaları normal ve gerekli olarak görülmektedir. Kent yaşamında ise çocukların çalışması, genellikle ailelerin kendi işletmelerinde ucuz işgücü olarak çalıştırılması veya işletmenin gelecek varisi olarak görülmesine bağlı olarak gerçekleşmektedir (Tor, 2010: 33).

Türk aile yapısıyla ilgili Atalay (1992) tarafından yapılan bir araştırmada, ailelere çocuk yapma nedenleri sorulduğunda, “Ev işlerinde ve tarla işlerinde bize yardımcı olsunlar” ifadesi en çok cevaplanan ikinci ifade olarak yer almıştır. Bu bağlamda Türkiye’de kültürün getirdiği

geleneksel bakış açısı, çocukların çalışma hayatının dışında tutulmalarını engellemektedir (Avşar ve Ögütöğulları, 2012: 10).

3.6. İşsizlik

İşsizlik, “çalışma yeterliliğine ve isteğine sahip olunduğu halde ve çalışmaya hazır bulunulmasına rağmen, cari ücret seviyesinde bir işe sahip olamama durumu” şeklinde tanımlanmaktadır (Dinler, 2007: 474). İşsizlik, çocuk işçiliğinin en önemli nedenleri arasında kabul edilmektedir. Ailede işsizliğin ve gelirin düzensizliğinin geçim sıkıntılarına sebep olması ailede tüm kaynaklarının kullanılmasını zorunda hale getirmektedir (Tunçcan,2000:245; Ünal: 2013:107).

ÇSGB İş Teftiş İstanbul Grup Başkanlığı'nın çocuk işçilerle ilgili yaptığı araştırmada, çalışan çocukların % 44'ünün babasının, % 91'inin ise annesinin çalışmadığı tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda da görüldüğü gibi, hane halkı yetişkinlerinin işsiz olması veya düzenli bir gelire sahip olmamaları çocuk işçiliğine neden olmaktadır (Şimşek ve diğerleri, 2016: 168). Ayrıca Çatak (2006: 53) tarafından yapılan araştırmada çalışan çocukların babalarının işsizlik oranları okuyan çocukların babalarına işsizlik oranlarından 13,4 kat daha fazla bulunmuştur.

İşsizliğin çocuk işçiliğini doğrudan etkilemesinin yanında dolaylı etkileri de söz konusudur. Gelişmemiş ülkelerde işsizliğin yaygın olması, çalışma hayatıyla ilgili yasaları işlemez hale getirmekte ve çalışanların örgütlenmesini engellemektedir. Yasaların işlevsizliği ve örgütsüzlük, işgücü piyasasında yedek işgücü olarak görülen çocukların çalıştırılmasına yol açmaktadır. Daha öncede değinildiği gibi işsizlik sebebiyle göç eden aileler göç ettikleri yerlerde yoksulluk yaşamakta ve bu durumun sonucunda da çocuklarını çalıştırmak zorunda kalmaktadırlar (Urhan, 1996: 49).

Şekil 2: Yoksulluk-Çocuk İşçilik Döngüsü

Kaynak: Çöpoğlu, (2018: 683)'dan esinlenerek oluşturulmuştur.

Sonuç olarak çocuk işçiliği, işsizliği, işsizlik yoksulluğu, yoksulluk da yeniden çocuk işçiliğini doğurmakta ve toplu bir mücadelenin olmaması da, bu kısır döngünün devam etmesine neden olmaktadır (Çöpoğlu, 2018: 683). Şekil 2'de bu döngüyü görmek mümkündür.

3.7. Mevzuat Eksikliği ve Denetim Yetersizliği

Mevzuat eksiklikleri ve denetimlerdeki yetersizlik, çocuk işçiliğine yol açmakta ve çocuk işçiliğinin önlenmesini zorlaştırmaktadır. Çocukların çalıştıkları küçük işletmeler, tarım alanları ve ev hizmetleri gibi işlerde denetim zorluğu ve cezaların uygulanamaması bu alandaki ciddi sorunların başında gelmektedir (ÇSGB, 2005a: 30). Ayrıca çocukların yoğun olarak çalıştığı enformel sektörde denetiminin zor olması, bu sektörde çocuk işgücü talebinin oluşmasına ve artmasına neden olmaktadır (Çolak,1998: 64).

Çocukların haklarına ve korunmasına yönelik yeterli mevzuatın olmadığı ve denetimlerin yetersiz olduğu ülkelerde işverenler, daha fazla kâr elde etmek ve rekabet üstünlüğü sağlayabilmek amacıyla, yetişkin işgücü yerine çocuk işgücünü tercih etmektedirler. Örneğin, çocukların Tayland'da şeker üretiminde, Fildişi Sahili'nde kakao tarlalarında, Peru'da tuğla imalatında, Nepal'de çay bahçelerinde uzun çalışma saatleri ve düşük ücretlerle çalıştıkları bilinmektedir (ILO, 2003: 2).

Çocuk işçiliğiyle ilgili ulusal ve uluslararası çok fazla yasal düzenleme vardır. Ancak bu konuda önemli olan şey düzenlemelerin ne

kadar uygulandığıdır. Yasaların yeterince uygulanmaması, işverenleri çocuk işçi çalıştırmaya daha çok teşvik etmektedir (Erbay, 2010: 216). Ayrıca bu yasaların çocuk işçiliğiyle mücadeleye zarar verici özelliklerin olmaması gerekmektedir. Örneğin Hindistan'da 1948 yılında çıkartılan yasada çocukların büyük fabrikalarda çalışmaları yasaklanırken kanunun küçük işletmeleri kapsamaması küçük işletmelerde çocuk işçiliğinin rakamlarının yükselmesine neden olmuştur (Bequele ve Boyden, 1995: 9).

Türkiye'deki çocuk işçiliğiyle ilgili yasal kaynaklar (mevzuat) incelendiğinde uluslararası sözleşmelerin, Avrupa Birliği direktiflerine ve tavsiyelerine uygun bir şekilde mevzuata aktarıldığı ve uluslararası standartlara uygun olduğu görülmektedir. Ancak 4857 sayılı İş Kanununun 4. maddesine göre, 50 ve daha az işçi çalıştıran tarım ve orman işlerinin yapıldığı işyerleri, ev hizmetleri ve Esnaf ve Sanatkarlar Meslek Kuruluşları kanunu kapsamında 3 kişiden az işçi çalıştırılan işyerleri denetim dışında tutulmuştur. Özellikle tarım sektöründe çalışanların % 98'inin küçük tarım işletmelerinde faaliyet göstermeleri, bu sektörde çocuk işçiliğinin denetimini zorlaştırmaktadır (Darbaz ve diğerleri, 2009: 3). Bu denetimsiz eksiklikleri çocuk işçiliğiyle mücadeleyi engellemenin ötesinde çocukların çalıştırılmasını teşvik etmektedir (Günöz, 2007: 21; ÇŞGB,2017: 16).

SONUÇ

Çocuk işçiliğinin birçok nedenin olmasının yanında temel problem bu nedenlerin birbiriyle ilişki içinde olmasıdır. Bu ilişkisellik sorunların birbiri beslemesiyle daha da çözülmez hale gelmesine neden olmaktadır. Özellikle ekonomik anlamda gelişmiş olmayan ülkelerde kötü daha kötü biçimde görülen çocuk işçiliğinin temel nedeni yoksulluktur. Yoksulluk sebebiyle çalıştırılan bir çocuk eğitim fırsatlarından uzak kalacak ve yetişkinlik döneminde de eğitimsiz olması sebebiyle işsizlik yaşayacaktır. İşsizlik yaşayan bireyin çocukları da benzer sorunlarla karşı karşıya kalacaktır. Eğitimin çocuk işçiliği konusunda bir diğer boyutu ise ailelerin eğitimi sistemine olan inancının azalması ve çocuklarını okutmak yerine çalıştırmayı tercih etmeleridir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki üniversite mezunlarının genç işsizlik yaşamaları bu ailelerin çocuklarını çalıştırmaya ve eğitimden uzaklaştırmaya teşvik etmektedir. Bu anlamda eğitim hem çocuk işçiliğinin bir sonucu hem de bir sebebidir.

Çocuk işçiliğinin nedenleri arasında yer alan göç ise özellikle Türkiye'de 2009'dan sonra çocuk işçiliği rakamlarının artmasına ve gündelik hayatımızda sürekli olarak gözlemediğimiz mülteci çocukların

sokak işlerinde çalışmasına neden olmuştur. İç savaşlardan kaçan aileler, mecburen çocuklarını çalıştırmak zorunda kalmaktadırlar. Ayrıca iç göç sebebiyle köylerdeki yaşamın zor olması ve bu insanların şehirlere göç etmesi, çocuk işçiliğine neden olmaktadır. Bu sorunların dışında mevzuatların çocukların çalışma hayatında bulunmalarına olanak tanınması, denetimlerin yetersizliği ve çocukların çalışmasını savunan bakış açılarının varlığı, çocuk işçiliğinin varoluşunun altında yatan nedenlerdir.

Çocuk işçiliğinin nedenlerini ayrı ayrı değerlendirildiğinde sonuç yine yoksulluk, işsizlik, gelir seviyesi gibi toplumun refahını gösteren faktörlere çıkmaktadır. Yoksul bir ailenin çalışan çocuğuyla, zengin bir ailenin çalışan çocuğunun çalışma sebepleri ve çalıştığı işler, farklı olması, göç edenlerin yoksul olması veya yoksullaşması, eğitimsizliğin işsizliğe sebep olması buz dağının görünmeyen kısmını gözler önüne sermektedir. Bu anlamda çocuk işçiliğiyle mücadelede temel yaklaşım, yoksulluğu engellemek ve kaliteli eğitim sunmak olacaktır. Çünkü nitelikli eğitim nitelikli insan yetişmesini sağlayacak ve işsizlik ya da düşük ücretlerle çalışma gibi yoksulluğa neden olacak olumsuz durumları engelleyecektir. Ekonomik anlamda gelişmenin yanında denetimlerin yapılması, mevzuat açıklarının kapatılması ve ailelerin bilinçlendirilmesi, yapılması gereken diğer faaliyetlerdir.

Unutulmamalıdır ki, iyi bir toplumun inşası, iyi bireyler yetiştirmekten geçmektedir. Yarınımız olan çocukların her anlamda korunması, çocukluklarını yaşamaları, eğitim fırsatlarından faydalanmaları, toplumun mutluluğu ve refahı için önemlidir.

KAYNAKÇA

- ADAMAN, F. ve KEYDER, Ç. (2006). Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma, Avrupa Komisyonu, Sosyal Dışlanma İle Mücadelede Mahalli Topluluk Eylem Programı 2002-2006 Raporu.
- AVŞAR, Z. ve ÖĞÜTOĞULLARI, E. (2012). “Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği Mücadele Stratejileri”, Sosyal Güvenlik Dergisi, 2(1), s. 9-40.
- BAKIRCI, K. (2004). Çocuk ve Genç İşçilerin Haklarının Korunması, Beta Yayınları, İstanbul.
- BASU, K ve VAN, P. H. (1998). “The Economics Of Child Labor”, American Economic Review, s. 412-427.

-
- BELELİ, Ö. (2013). Mevsimlik Tarım İşçiliği Ve Çocuklar: Sorun Analizi ve Politika Önerileri. Kalkınma Atölyesi, Altan Matbaası, Ankara.
- BEQUELE, A. ve BOYDEN, J. (1995). Çocuk Çalıştırılmasıyla Mücadele, Türkçe Baskı,(Çev. Şanar TAYŞİ), ILO Yayınları, Ankara.
- BEYAZOVA, A. (2019). Kapsayıcı Ve Katılımcı Okullar İçin Eğitimcilerle Yönelik Çocuk İşçiliği ve Ayrımcılıkla Mücadele Rehberi.
- BRASTED, H. Ve WRIGHT, D. (1996). "Why Worry About Child Labour?", Asian Studies Review, 19(3), s. 53-58.
- BROWN, D.K., DEARDORFF, A., V.,STERN, R. M. (2002). "The Determinants Of Child Labor Theory And Evidence", Research Seminar In International Economics, School Of Public Policy The University Of Michigan Ann Arbor, Michigan 48109-1220 Discussion Paper No. 486.
- ÇATAK, B. (2006). "Çocuk İşçiliği İçin Risk Faktörlerinin Belirlenmesi; Çocuk İşçi Ve Okuyan Öğrencilerin Sağlık Durumlarının Karşılaştırılması", Pamukkale Üniversitesi, Uzmanlık Tezi, Denizli.
- ÇOLAK, Ö. F. (1998). Küreselleşme, Beşeri Sermaye ve Çocuk İşgücü, ILO-TİSK Ortak Yayını, Ankara.
- ÇÖPOĞLU, M. (2018). "Bir Kısır Döngü: Dünyada Ve Türkiye'de Çocuk İşçiliği Ve İşsizlik", Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(5) s.671-685.
- ÇŞGB (2005b). Çalışan Çocukların Eğitime Yönlendirilmesi İzmir Projesi Raporu.
- ÇŞGB (2006). Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi İçin Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi, Ankara.
- ÇŞGB (2017). "Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı" Birinci Basım: Ankara, Türkiye.
- ÇŞGB, (2005a). "Türkiye'de Çocuk İşçiliği Bilgilendirme Materyali" ,Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışan Çocuklar Bölümü, Ankara.
- DAĞLIOĞLU, A. (2009). "Çalışan Çocukların Yaşam Koşulları ve Örgün Eğitim Yoluyla Topluma Kazandırılması (Ankara İli

Şereflikoçhisar Yatılı İlköğretim Bölge Okulu Örneği)”Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

- DARBAZ, B. Uysal ve KOLAŞIN, G. (2009). 125 Bin Çocuk İşçi Okula Gitmiyor – 30 Bini Hiç Gitmemiş, BETAM Yayınları, İstanbul
- DERRIEN, Jean-Maurice. (1994), Çocuk Çalıştırılması ile İlgili Politika Hazırlanması ve İş Denetimi, (Çev:Dr. Haluk Başçıl, Dr. Bülent Piyal) Ankara, ILO Yayını,1996
- DİSK 2017. Türkiye’de Çocuk İşçi Olmak, DİSK Yayınları.
- DREW, S.Y. (2003). Child Labour An Information Kit For Teachers, Educators And Theirorganizations (Book1). International Labour Organization, Geneva.
- ERBAY, E. (2008). Çocuk İşçi Olmak, 1. Baskı, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını, Ankara.
- ERDER, S. (1986). Refah Toplumunda" Getto" ve Türkler, Teknografik Yayınları, İstanbul.
- FİDAN, F. (2004). “Çalışan Çocuk Olgusuna Sosyo- Psikolojik Bakış”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4(1) s. 30- 49.
- GORDON, D. ve SPICKER, P. (1999). The International Glossary On Poverty, London And New York.
- GÜLCAN, M. (2007). Çocuk İşçiliği Ve Eğitim: Öğretmen El Kitabı. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı.
- GÜNÖZ, M. (2007). “Türkiye’de Çocuk İşçiliği Sorunu ve Çözüm Önerileri”, TC Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara.
- HARUNOĞULLARI, M. (2016). “Suriyeli Sığınmacı Çocuk İşçiler ve Sorunları: Kilis Örneği”, Göç Dergisi, 3(1) s. 29-63.
- HATUN, Ş., ETİLER, N., GÖNÜLLÜ, E. (2003). “Yoksulluk ve Çocuklar Üzerine Etkileri”, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, 46(4), s.251-260.
- HRW (2015). “Geleceğimi Hayal Etmeye Çalıştığımda Hiçbir Şey Göremiyorum. Türkiye’deki Suriyeli Mülteci Çocukların Eğitime Erişiminin Önündeki Engeller–Kayıp Nesil Olmalarını Önlemek”, ABD.

<https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>

-
- ILO (2003). “Global Employment Trends:2003”, ILO Report, International Labour Office, Geneva.
- ILO (2017). Global Estimates of Child Labour: Results and Trends, 2012-2016, Genova.
- IŞIK, İ. (2003). “Sanayide Çalışan, Sokakta Çalışan ve Çalışmayan 9-15 Yaş Arası Çocuklarda Öz Kavramının İncelenmesi”, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- İSİG (2018). Türkiye’de Çocuk İşçiliği ve Çocuk İş Cinayetleri Raporu, Ankara.
- KAHRAMAN, F. ve SALLAN, G. S. (2015). “Türkiye’de Çocuk Yoksulluğu: Gaziantep Üzerine Bir Araştırma”, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(1), s. 339-366.
- KARAMAN, B. ve ÖZÇALIK, M. (2007). “Türkiye’de Gelir Dağılımı Eşitsizliğinin Bir Sonucu: Çocuk İşgücü”, Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(1), s. 25-41.
- KÖKSAL, S. E ve LORDOĞLU, K. (1993). Geleneksel Çıraklıktan Çocuk Emeğine: Bir Alan Araştırması, Friedrich Ebert Vakfı.
- KULAKSIZ, Y. (2014). “Yoksulluk Bağlamında Çocuk İşgücü”, ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi, 2(3) s. 91-111.
- MARSHALL, G. (1999). “Yoksulluk Maddesi, Sosyoloji Sözlüğü”, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- OSAN, F. (2009). “Çalışan Çocukların İstismarı: Mobilya İşkolu Örneği”. Hacettepe Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ÖZER, İ. (2004). Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme, Ekin Kitabevi, Bursa.
- SARI, C. (2006). “Formel ve Enformel Arasında: Ankara’da Atık Kâğıt Toplayıcılarının Deneyimine Eleştirel Bir Bakış Türkiye’yi Sınıf Gerçeğiyle Anlamak”, İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları.
- SUNAL, O. (2011). “Gelir Düzeyi ve Çocuk Emeği Arasındaki İlişki: Ülkelerarası Bir Karşılaştırma”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 66(1) s. 117-128.

- ŞAHİN, B. (2009). “Çocuk İşçilerin Korunması”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ŞENSES, F. (2017). Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ŞİMŞEK, T. Barışık, S., Ege, T.,(2016). “Türkiye’de Çocuk İşçiliği Ve Ekonomik Etkileri”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 17(2), s.161-179.
- ŞİŞMAN, Y. (2003). “Sosyal Politika Açısından Türkiye’de Çocuk ve Genç İşgücü”, Kamu- İş İş ve İktisat Dergisi, 7(2), s. 3-34.
- ŞİŞMAN, Y. (2006). “Sokakta Çalışan Çocukların Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentileri”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(2), s. 251-275.
- ŞİŞMANLAR, Ş. G. (2017). “İstismar ve İhmal Bağlamında Çocuk İşçiliği ve Ruh Sağlığı”. Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, (62-63), s.47-55.
- TERZİ, F. (2009). “Çocuk İşçilerin Psiko-Sosyal Durumları”, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon.
- TOR, H. (2010). “Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Boyutları”, Gazi Üniversitesi, ZfWT, 2(2) s. 26-42.
- TUNÇCAN, N. (2000). “Çocuk İşçiliği: Nedenleri, Boyutları ve Küreselleşen Dünyadaki Konumu”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 0(43-44), ss. 243-259.
- TÜİK (2006). Çalışan Çocuklar Working Child 2006,T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara.
- UNICEF (2004). “Dünya Çocuklarının Durumu 2005: 1.Bölüm, Çocukluk Tehdit Altında”, https://www.unicef.org/turkey/pdf/_dcd05.pdf (20.06.2020).
- UNICEF (2006). Önce Çocuklar: Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılması, ABD.
- URHAN, B. (1996). “Az gelişmişlik -Çocuk İstihdamı İlişkisi ve Türkiye’de Çocuk İşgücüne İlişkin Sorunlar”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

-
- ÜNAL, A. Z. (2013). “Yerinden Olmuşlar”ın Yoksulluğunu Yeniden Üreten Habitus”, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 15 (25) s. 105-112.
- YILDIZ, Ö. (2006). “Türkiye’de Çocuk İşçi Sorununun Toplumsal Görünümü”, Journal Of Qafqaz University, s.39-134.
- YÖRÜKOĞLU, Atalay. (1992). Değişen Toplumda Aile ve Çocuk, 6. Bası, Özgür Yayınları, İstanbul.
- ŞİMŞEK, T., BARIŞIK, S., EGE, T.,(2016). “Türkiye’de Çocuk İşçiliği Ve Ekonomik Etkileri”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 17(2), s.161-179.